

Bírálat Meskó Norbert „Evolutionary Sexual Psychology” című MTA doktori értekezéséhez

Berkics Mihály, ELTE PPK Pszichológiai Intézet

Az értekezés gerincét a jelölt által korábban angolul, nemzetközi szakfolyóiratban publikált tizenhat cikk alkotja. A jelölt ezek közül tizenegyben első, négyben utolsó, egyben pedig második szerző, tehát az összefűzött tizenhat cikkből tizenötben kiemelt szerző. A cikkek közül kilenc a publikálása idején Q1-es, négy Q2-es, egy pedig Q3-mas rangsorolású folyóiratban jelent meg. További egy cikk olyan, ugyancsak angol nyelvű, nemzetközi folyóiratban jelent meg, amelynek a cikk publikálásakor új folyóiratként még nem volt besorolása, de később már szerepel a jegyzett folyóiratok között Q4-es, majd egyre jobb minősítéssel. Végül egy tanulmány pedig a jelen bírálat megírásakor is függőben van egy Q1-es folyóiratnál (de bízhatunk benne, hogy a védés idejére talán már meg is jelenik).

Az értekezést alkotó cikkek tehát már mind egyenként átmentek több, egymástól független szakmai lektor szigorú bírálatán, ezért redundáns lenne, ha a jelen bírálat ezek részleteiben próbálna hibát vagy hiányosságot keresni. Egyúttal szerénységre is volna, mivel a jelen bírálat szerzője Ph.D. fokozattal rendelkezik, MTA doktora fokozattal nem, tehát olyan értekezést bírál, amelyet maga még nem írt, és a nemzetközi publikációinak száma is jóval kevesebb, mint a jelölté. A bírálatnak viszont bírálatnak kell lennie, így tárgya elsősorban az értekezést alkotó cikkek összeállításának mikéntje, illetve az így született mű egysége, koherenciája, mondanivalója lehet, a részletekkel kapcsolatos kisebb problémákra pedig csak alkalomszerűen tér ki.

Az értekezés az összefűzött cikkeket az élettörténeti stratégiák evolúciós pszichológiai elméletére (Life History Theory, LHT) fűzi fel. Az evolúciós megközelítést és az LHT-t koherensen, az értekezés terjedelméhez képest lényegretörően és tömören, akár a felsőoktatásban is használható szövegben foglalja össze. Figyelemre méltó, ahogyan a közismert Maslow-piramis mintájára és azzal össze is vetve mutatja be az emberi motívumoknak a reprodukciót mint végső funkciót szolgáló evolúciós pszichológiai piramist. Néhány ponton az eszmefuttatás nyitott marad. Például: miért vezet a nagyobb népsűrűség lassú élettörténeti stratégiához? Miért és hogyan vezetnek bizonyos ökológiai körülmények (és pontosan melyek is) a nemi arányok eltolódásához és jövedelmi egyenlőtlenségekhez?

Az értekezés ezután három nagy részben közli a tizenhat tanulmányt. Az első rész hét fejezete/cikke a szexuális motivációk egyéni különbségeivel foglalkozik. A második részben öt tanulmány vizsgálja meg azt a kérdést, hogy az emberek miért és mikor mennek bele olyan kapcsolatokba, ahol a szexért erőforrásokkal „fizet” az egyik fél (az evolúciós elméletből következően és az empirikus adatoknak is megfelelően jellemzően a férfi). A harmadik rész négy fejezete/cikke különleges és a gyakorlati szexuálpszichológiában is releváns problémáról szól: arról, hogy miért színlelnek orgazmust a nők. (Az értekezésben a fenti részek számozása egygyel nagyobb, mert az 1-es számot az elméleti áttekintő fejezet kapja.)

A szexuális motivációk egyéni különbségeinek tanulmányozásához jól működő mérőeszközökre van szükség, így logikus, hogy ennek a résznek a hét fejezetéből az első négy ezeknek a mérőeszközöknek a validálására koncentrál. Az első fejezet a szocioszexuális orientációt, vagyis a rövid távú kapcsolatokra vonatkozó attitűdöket, viselkedést és vágyat mérő SOI-R kérdőív magyar adaptációja. A téma iránt érdeklődő magyar kutatók számára ez

mostanra már alapcikk, amelyet rendszeresen hivatkozunk, valahányszor ezt a fontos kérdőívet magyar mintán használjuk.

A második tanulmány már problematikusabb: igaz, hogy ez is átment egy nemzetközi folyóirat szigorú szűrőjén, de nem lehet nem észrevenni, hogy a sok tételből generált, a szexelés okairól szóló kérdőív faktorelemzésében sok az alacsony faktorsúly, a kereszttilleszkedés, valamint hogy a megerősítő faktorelemzésből hiányzik az RMSEA-érték mellől a sokszor elvárt CFI- és TLI-mutató. Ez talán szubdiszciplináris probléma is: a pszichológia bizonyos területein és folyóirataiban szigorúbbak a pszichometriai elvárások, máshol kevésbé. (A jelen bíráló maga is járt már úgy, hogy nemzetközi folyóiratnak lektorálva határozottan igényelte a kéziratban szereplő faktorelemzés átdolgozását a közléshez, ám a szerkesztő végül úgy döntött, hogy közli a cikket a statisztikai rész átíratása nélkül. Nem az értekezés szerzőjének a cikke volt, csak illusztrációként van megemlítve. Más esetben viszont szerzői minőségben kapott olyan bírálatot, amely kifejezetten megkövetelte egy kiegészítő elemzés elvégzését.)

Talán az értekezés szerzője maga is szeretett volna egy kifejezetten jó pszichometriai mutatókkal rendelkező, rövid, ezért a gyakorlatban is jobban alkalmazható skálát, így a harmadik tanulmány a szexelés okairól szóló kérdőív 15 tételes változatát mutatja be, impozáns megbízhatósági elemzésekkel és validálással. A figyelmes olvasó azonban észreveheti, hogy bár a statisztikai elemzések előzetes bemutatásánál a szerzők megemlítik, hogy a kérdőívet megerősítő faktoranalízissel fogják elemezni, RMSEA/SRMR és CFI/TFI (ez elírás lehet, inkább TLI) értékekkel, a tanulmányban ezek végül is nem szerepelnek. Érdekes, hogy az Archives of Sexual Behavior-ban publikált eredeti cikkben sem, tehát ez a részlet a folyóirat lektorainak is elkerülte a figyelmét.

Elméleti jelentőségű probléma ugyanakkor mind a két iménti tanulmánnyal kapcsolatban, hogy vajon a szexelés okairól szóló kérdőív tényleg azt méri-e, amire a neve utal. Vajon ezek az emberek által felsorolt „okok” (tegyük hozzá: az angol nyelvű értekezésben „reasons” és nem „causes”) valóban okai-e annak, hogy az emberek szexelnek, vagy inkább az okokra vonatkozó verbalizációk, attribúciók, spekulációk, netán igazolások? Ez nem az értekezés értékelése miatt fontos (mert az ezekkel a problémákkal együtt is csak igen pozitív lehet), hanem az igazság miatt, amelyet a tudományos kutatás meg akar ismerni. El kell ismerni persze, hogy a „valódi” okok feltárása nehézségekbe ütközik. Talán kísérletes úton, fiktív partnerjelöltek bemutatásával és a tulajdonságaik manipulálásával közelebb juthatnánk ehhez?

A negyedik cikk ugyanakkor már tökéletes példája egy, a CFA minden kellékével ellátott, kérdőív-adaptáló és validáló tanulmánynak. Az ötödik és hatodik fejezetek egy kisebb témaváltással a párkapcsolati megküzdés összefüggéseit vizsgálják főleg demográfiai változókkal mint a nem és az életkor (mivel ezeknek az evolúciós megközelítésben kiemelt szerepük van), a kapcsolati elégedettséggel és a szexuális motivációval, ismét validálva magyar mintán egy további kérdőívet a szerelem iránti attitűdökről illetve a szerelem típusairól. Érdekes, hogy itt, az ötödik fejezetben találjuk gyakorlatilag az egyetlen említést (az elméleti összefoglaló részt leszámítva) arról, ami elvileg a tárgyalt, evolúciósan kialakult motivációs mechanizmusok funkciója lenne: a gyerekekről. Nevezetesen: a gyerek megléte (férfiaknál) negatívan hat a kapcsolati elégedettségre. Érdekes „paradoxonról” van szó, amellyel a friss szakirodalom részletesebben is foglalkozik (Apostolou, 2026), és bár nem tartozik szorosan az értekezés szűkebb témájához, egy gondolati kitérőt megér.

A hetedik fejezet a szexuális versengéssel kapcsolatos egyéni attitűdöket vizsgálja, valamint a szexuális versengés összefüggéseit olyan egyéb változókkal, mint az élménykeresés, az agresszió, a szexuális motiváció és a szocioszexuális orientáció, valamint a fizikai vonzerő növelését célzó lépések (testedzés, hajviselet, smink de akár szépsészeti orvosi beavatkozás). Az eredmények szinte mind a várt összefüggéseket mutatják, így akár lapozhatnánk is, mondván, értékes tanulmány ez is, a normál tudománynak fontos része, hogy az elméletileg talán kissé triviális összefüggések is empirikus megerősítést nyerjenek – de a végén jön a legérdekesebb rész. A kutatás három országot hasonlított össze, és váratlan különbséget talált egyfelől Kanada, másfelől Magyarország és Indonézia között: a kanadai résztvevők sokkal kevésbé számoltak be a versengéssel kapcsolatos, illetve azon belül az alulmaradásból fakadó frusztrációról, mint a magyarok és az indonéziaiak. Az előzetes várakozások szerint az individualista és laza kultúrájú kanadaiaknak kellett volna, hogy legyen a legmagasabb ponszámuk, és az indonéziaiaknak a legalacsonyabb. A cikk szerzői ezt a váratlan eredményt nem tudják igazán meggyőzően megmagyarázni a diszkusszióban.

Felmerül a lehetőség: nem az országok közötti státusz- és erőforrásbeli különbségek okozzák-e a váratlan eredményt? Mint az értekezés is megállapítja, a státusz és az erőforrások fontos szerepet játszanak a párválasztásban: a nők keresik ezeket a választható férfiakban, a férfiak pedig próbálnak szert tenni ezekre, hogy előnybe kerüljenek (vagy legalább ne kerüljenek hátrányba) a szexuális versengésben. Egy fejlettebb és gazdagabb társadalomban, mint amilyen Kanada, ahol még az egyenlőtlenség is inkább jelenti „csupán” a gazdagság és a kényelmes középosztálybeli élet közötti különbséget, könnyebb lehet nyugodtnak maradni és nem frusztrálódni az esetleges alulmaradástól, mint az olyan, erőforrásokban szegényebb országokban, mint Magyarország és Indonézia, ahol a társadalmi egyenlőtlenség szűkösséggel és egzisztenciális bizonytalansággal járhat. (Ha a magyar életszínvonal magasabb is, mint az indonéziai, a magyarok ezirányú percepcióit befolyásolhatja a Magyarországnál gazdagabb Nyugat-Európa közelsége és viszonyítási pont jellege.)

Az első rész végén az olvasóban óhatatlanul felmerül a kérdés: a különböző tanulmányokból összeálló értekezés mennyire tekinthető előre megtervezett, éveken át tartó kutatási folyamat eredményének, és mennyire mondhatjuk, hogy inkább a szerző természetes érdeklődéséből és igen gazdag szakmai tevékenységéből származó, amúgy egyenként magas színvonalú cikkek utólagos összefűzése? Az értekezés mint műfaj hagyományosan olyan dolgot jelent, amelyet szerzője újonnan, kifejezetten az értekezést feltételező fokozat megszerzéséért ír. A bíráló – akinek akadémiai doktori értekezése nincsen – maga is így írta meg a most tárgyalt műnél jóval szerényebb doktori (Ph.D) értekezését. Az utóbbi években jellemzővé vált ugyanakkor – a doktori (Ph.D.) értekezések terén is –, hogy már megjelent cikkeket fűznek össze, természetesen úgy, hogy legyen köztük tartalmi és gondolati kohézió. Ez a kohézió viszont nehezen tud olyan erős lenni, mint ha a dolgozat eleve koherens, egységes műnek készült volna. Ez a most tárgyalt értekezés első részén is érződik, valamint azon is, ahogy a három rész a címben is jelölt fő témán belül kissé esetlegesen kapcsolódik egymáshoz. Ez persze, ha netán hiba lenne, akkor nem a szerző hibája, hanem a korszellemé.

Az értekezést alkotó tanulmányok második és harmadik része (számozásban a 3. és a 4. rész, mivel az 1-es számot az elméleti összefoglaló kapta) az elsónél jóval egységesebb, nemcsak azért, mert kevesebb tanulmányt (ötöt, illetve négyet) sorakoztat fel, hanem azért is, mert mindkettő egy-egy szűkebb témát vizsgál meg: a második rész a „sugar” kapcsolatok iránti attitűdöket (amikor is a szexuális kapcsolatért anyagi javakkal fizet a másik, jellemzően idősebb

fél, az angol szlengben „sugar daddy”, ritkábban „sugar mommy”, az említett kifejezéseknek magyar nyelvű megfelelője nincs), a harmadik pedig a női orgazmus színlelését.

A második (az értekezésben számozva 3.) rész tehát egy konkrét és különösen jól körülhatárolt jelenséget vizsgál. Az első két fejezete/cikke a „sugar” kapcsolatok elfogadottságát méri először a fiatalabb, majd az idősebb generáció körében, az egyébként koherens és jól értelmezhető összefüggések feltárása előtt validálva az ilyen kapcsolatok iránti attitűdöket mérő kérdőívet. Érdekes, hogy az előbbi kutatás mintájában kb. tízszer annyi a nő (a férfi almintá 170 körüli elemszáma már-már kevés egy invarianciát is tesztelő CFA-hoz), míg a másodikban kb. kétszer annyi a férfi. Ez vajon az ilyen kapcsolatokban statisztikusan megjelenő nemi aszimmetriát tükrözi? A harmadik fejezet az előző kettő témáját terjeszti ki a kötődési stílusokra, ismét a várható összefüggéseket kimutatva.

A második rész negyedik tanulmánya rendkívül ambíciózus kutatást mutat be, amelyben 87 országból összesen közel 70 ezer kitöltő vett részt. A „sugar” kapcsolatok elfogadottságának egyéni és országszintű bejósoló tényezőiből a legérdekesebb talán az utóbbiak közül az egyenlőtlenség és a HDI-mutató (Human Development Index) – összhangban az első rész hetedik fejezetével kapcsolatban felvetett kérdéssel, hogy ti. a státusz és az erőforrások általános megléte vagy (akár viszonylagos) hiánya, valamint megoszlásuk (illetve mindezeknek a korrelátumaikként a HDI) hogyan befolyásolhatják a szexuális stratégiákat. Kérdés továbbá, hogy az Afrikában és Nyugat-Ázsiában kapott eredmények mennyire magyarázhatók a kultúrával, és mennyire az adott társadalmak jóléti és egyenlőtlenségi mutatóival (már amennyiben ezeket szét lehet választani).

Végül az ötödik fejezet a „sugar” kapcsolatokra való nyitottság összefüggését vizsgálja az értekezés bevezetőjében is emlegetett élettörténeti stratégiákkal, megállapítva, hogy különösen a nőknél a nehéz és kiszámíthatatlan korai környezet gyorsabb élettörténeti stratégiához, és ezen keresztül a szexért erőforrásokat kereső kapcsolatok nagyobb mértékű elfogadásához vezet. A második rész többi fejezetéhez hasonlóan ebben a tanulmányban is magas szintű statisztikai elemzést olvashatunk.

A harmadik (az értekezésben számozva 4.) rész ismét nagyon konkrét és egységes, mivel a női színlelt orgazmusról szóló négy tanulmány alkotja. Ezekből az első ismét pszichometriai fókuszú: a nők által színlelt orgazmussal kapcsolatos mérőeszközt ülteti át magyarra és rövidíti az eredeti 56-ról 24 tételre több, mint kétezer fős, nagy mintán, természetesen összekapcsolva más mérőeszközökkel is a validálás céljából. A statisztika és a módszertan kifejezetten magas szintű, ha szabad ilyet megjegyezni egy D.Sc.-értekezéssel kapcsolatban. A második tanulmány a színlelt női orgazmus várt összefüggését mutatja ki a két bizonytalan (elkerülő és szorongó) kötődési stílussal.

A harmadik cikk az orgazmus színlelésének érzelemszabályozási és kapcsolati-motivációs okait vizsgálja, ismét korrelációs kutatással. Az elméletileg jól megalapozott (és az adatok által alátámasztott) hipotézisek, a szofisztikált módszertan és a magas szintű statisztika mellett sem lehet nem észrevenni, hogy a kapott eredmények milyen kis hatásokat mutatnak. Az R^2 -értékek sehol sem érik el a 0,2-t (a legmagasabb is csak 0,168), és három esetben a 0,1-et sem. Az érzelemszabályozási nehézségek és a szexuális kapcsolatra irányuló motivációk tehát a vizsgált jelenségnek csupán egy nagyon kis részét magyarázzák. A cikk végén a limitációkat felsoroló rész erre nem tér ki. Vajon mit gondol erről a szerző? Azért nem tér ki rá, mert az egyébként sok társadalomtudományos cikkben gyakori, kicsiny hatásméreteket

általában nem ítéli problematikusnak, vagy azért, mert a „zajt” a vizsgált jelenség velejárójának tartja, esetleg sok más, ezúttal nem mért változó befolyását sejt, vagy valami egyéb okból?

Az értekezés utolsó tanulmánya szintén a női orgazmus színlelésével foglalkozik és olyan imponáló útmodellt épít és támaszt alá kérdőíves adatokkal, amely szerint a női orgazmus színlelése mögött a pármegtartás motivációja áll, amelyre viszont érdekesen, a kapcsolati elégedettségen keresztül hat a szocioszexualitás. A kevésbé korlátozott szocioszexuális orientációjú nők (tehát akik nyitottabbak az alkalmi kapcsolatokra) kevésbé elégedettek a párkapcsolatukkal, ugyanakkor a nagyobb párkapcsolati elégedettség serkenti a pármegtartás motivációját, ami növeli az orgazmus színlelésének valószínűségét. Az „úton” végighaladva tehát azt kellene látnunk, hogy a korlátlanabb szocioszexualitású nők *kevésbé* színlelnek orgazmust, miközben a szocioszexualitás és a színlelés közvetlen kapcsolata, ha gyenge is, de pozitív. Az ilyesfajta szuppresszorhatások talán részletesebb és konkrétabb magyarázatot is megérnének, mint amennyit a diszkusszióban kapunk, és ami így nem teljesen meggyőző. Persze felmerül az az útmodellekkel kapcsolatban szokásos, de gyakran elhanyagolt probléma is, hogy útmodell ide vagy oda, végső soron korrelációs kutatásról van szó, amelyben a változókat egyidejűleg, manipuláció nélkül mérték meg, így eljátszhatunk a gondolattal, milyen egyéb sorrendben, azaz más „út” mentén lennének felrajzolhatók a vizsgált változók.

Összességében az értekezés igen magas színvonalú, komoly munka, melynek elbírálására jelen sorok írója (a Ph.D. fokozat birtokában, de az MTA doktora fokozat nélkül) nem is feltétlenül kompetens. A bíráló ugyanakkor komoly és felelősségteljes feladat, ezért a bíráló minden erőfeszítést megtett, hogy az értekezésben hibát találjon. Az eredmény: a műnek nincs olyan hibája, amely megkérdőjelezné a fokozat megérdemeltségét. Kisebb észrevételek vannak csupán, amelyek három pontban foglalhatók össze:

1) Az értekezést alkotó tanulmányokkal kapcsolatos konkrét problémák és kérdések. Ezek a bírálóban fentebb részletesen olvashatók. Mivel az egyes tanulmányok mind átmentek már egy-egy nemzetközi folyóirat bírálati rendszerének szigorú szűrőjén, ezért nem meglepő, hogy ezek a pontok inkább a cikkekkel kapcsolatos kérdések és problémafelvetések, esetenként az eredmények továbbgondolásai, semmint bíráló jellegű, kritikus észrevételek.

2) Az értekezés mint egész mű koherenciája. Ez elmarad attól, mint amit egy olyan értekezéstől várhatnánk, amely eleve azzal a céllal született, hogy egységes írásmű legyen (ha nem értekezés, akkor pl. monográfia). A munka korábban már megjelent cikkekből összeállított válogatás, ami az értekezések (akár Ph.D.) terén manapság egyre megszokottabb forma. Gyakorlati szempontból érthető, mivel a mai tudományos közeg elsősorban a nemzetközi folyóiratokban megjelent cikkeket jutalmazza. Ebben az esetben viszont a koherenciát a szerzőnek kell biztosítania, neki kell olyan gondolatmenetet találnia (lehet, hogy utólag?) a már publikált kutatásaihoz, amely révén a munkája, ha nem is a monográfia, de legalább a tanulmánykötet szintjén koherens lesz. Ez a jelen értekezés esetében sikerül is, az evolúciós pszichológia és azon belül különösen az élettörténeti stratégiák elméleti kereteivel. A mű így sem kelt olyan egységes benyomást, mint egy monográfia, de ez az értekezések mostanság elterjedt formájából fakad.

3) Az értekezés módszertani egyoldalúsága. Ez a munka tizenhat nemzetközi folyóiratcikk összefűzéséből született, ugyanakkor a tizenhat között nincs egy sem, amely ne a pszichológiában egyébként igen gyakori és megbecsült kvantitatív kérdőíves, korrelációs módszerrel dolgozna. Egyetlen tanulmányban sem találkozunk egyetlen manipulált független

változóval sem, tehát a kísérleti elrendezés teljesen hiányzik. A kvalitatív módszertan nyomokban fellelhető (egyes kérdőívek megszerkesztéséhez végzett előzetes adatgyűjtés formájában), de a kísérleti módszer az, amelyiknek a hiánya igazán feltűnő. A sexualitás evolúciós pszichológiájában is van számos fontos, ok-okozati összefüggésekre vonatkozó kérdés. Ezeknek a vizsgálatához kellene a kísérleti módszer, mert az értekezésben bemutatott korrelációs kutatások legyenek bármilyen szofisztikáltak, a limitációik között mindig ott lesz, hogy nem tudjuk, mi az ok és mi az okozat (mint pl. az utolsó tanulmány útmodelljében). Vajon a kísérlet mellőzése a szerző részéről módszertani preferencia, specializáció, vagy esetleg nem lát igazán jó lehetőséget független változók manipulálására? Esetleg életszerűtlennek, mesterkélt laboratóriumnak tartana egy kísérleti elrendezést? Bármi is legyen a válasz, az értekezés természetesen a kísérleti módszer hiánya ellenére is magas színvonalat képvisel.

Egy bírálónak kötelessége, hogy kritikus legyen. Ez a bírálat is ebben a szellemben készült. Ha a kritika kevésnek tűnik, annak az az oka, hogy az értekezésnek nincsenek olyan hibái, amelyek a bíráló szerint kérdéssé tehetnék a jelölt, illetve munkája érdemességét az MTA doktora címre.

A doktori művet nyilvános vitára alkalmasnak tartom.

Budapest, 2026.07.31.

Berkics Mihály, s.k.

ELTE Pszichológiai Intézet